

DEŠIMTMEČIO DERLIUS:
ILGAI LAUKTAS TREČIASIS
PATARLIŲ TOMAS

Antrojoje XX a. pusėje lietuvių paremiologas Kazys Grigas kartu su kolegomis ėmėsi kurti Lietuvių patarlių ir priežodžių kartoteką, kitaip tariant, užsimojo sutvarkyti ir susisteminti visą turimą šio žanro tautosaką. Per kelis dešimtmečius kartotekoje buvo sukaupta „daugiau kaip 200 000 patarlių ir priežodžių vienetų, pradėdant nuo seniausiuose lietuviškuose raštuose randamų pavienių įrašų ir baigiant naujais rinkiniais“¹. Ji ir toliau tebeplėdoma naujais duomenimis. XX a. pabaigoje buvo žengtas dar vienas mokslininkų žingsnis – pradėtas rengti išsamus lietuvių patarlių ir priežodžių leidinys, kuriame nutarta pasiskelbti visus pagrindinius šios tautosakos tekstus su papildomais duomenimis.

Taigi, rodos, visai neseniai džiaugėmės pirmuoju lietuvių patarlių ir priežodžių sąvado tomu, o išties nuo leidybos pradžios prabėgo jau beveik du dešimtmečiai. Šiais metais pasirodė trečiasis fundamentinio leidinio *Lietuvių patarlės ir priežodžiai* tomas², šįkart apimantis tik viena – K raide prasidedančius atraminius (pagrindinius teminius) žodžius. Pirmasis tomas dienos šviesą išvydo 2000-aisias, o antrasis – 2008 metais³. Trečiąjį sąvado tomą rengė trys folkloristės, dirbusios ir prie pirmųjų tomų: Rasa Kašėtienė, Lilija Kudirkienė,

-
- 1 *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, t. 1: A–D, parengė Kazys Grigas (darbo vadovas)... [et al.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 7.
 - 2 *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, t. 3: K, parengė Vita Džekčioriūtė, Rasa Kašėtienė, Lilija Kudirkienė, Dalia Zaikauskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019. – 755 p.
 - 3 *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, t. 2: E–J, parengė Giedrė Buftenė... [et al.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.

Dalia Zaikauskienė, ir joms talkinusi jaunoji tyrėja Vita Džekčioriūtė. Šiuo metu Lietuvoje jos yra labiausiai patyrusios paremiologės, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute dirbančios ne tik prie patarlių ir priežodžių sisteminimo, bet ir atliekančios bei publikuojančios šio tautosakos žanro tyrimus. Žinant, kad tautosakos šaltinių kapitalinių leidinių parengimas reikalauja labai daug laiko sąnaudų, begalinio kruopštumo ir atidos, norėtusi padėkoti rengėjoms už jų ilgametį triūsą sunkaus, bet labai prasmingo darbo bare.

Kadangi tai yra numatyto penkiatomio trečioji knyga, įvadiniai straipsniai joje neskelbiami, tik pratarmėje paminima, kad šis tomas, „kaip ir du pirmieji, sudarytas pagal žymaus lietuvių paremiologo prof. Kazio Grigo sukurtą šio tautosakos žanro pateikimo sistemą. Leidinyje tęsiama ne tik lietuvių, bet ir kitų tautų paremiografų praktika neatriboti vienos tradicinių žodžių junginių rūšies nuo kitos, todėl tiek patarlės, tiek priežodžiai, tiek ir jiems artimi situaciniai posakiai skelbiami kartu“ (p. 7).

Patarlės aprašomos pagal jau nusistovėjusią tipologinio aprašo struktūrą: pateikiamos patarlės versijos, variantai, paaiškinimai. Trečiame tome publikuojama daugiau nei trys tūkstančiai (6495–9649) patarlių tipų, sudarančių daugiau kaip penkis šimtus knygos puslapių. Čia rasime ir visas patarlių tarmines formas. Žinant, kad šiuolaikiniam žmogui kai kurios ankstesnių laikų lekšemos jau yra sunkiau suprantamos, nuo šio tomo jos gausiau aiškinamos po patarlėmis esančiuose komentaruose. Tipologiniuose aprašuose pateikiami lietuvių patarlių atitikmenys latvių, lenkų, vokiečių, anglų, lotynų ir rusų kalbomis. Įvairios rodyklės sudaro beveik trečdalį leidinio apimties – 220 puslapių. Tipų antraščių rodyklės anglų, vokiečių ir rusų kalbomis bus naudingos ne tik Lietuvos, bet ir kitų

šalių tyrėjams, atliekantiems lyginamuosius šio žanro tautosakos tyrimus.

Atidus skaitytojas šiame tome ras ir įdomios papildomos informacijos – pateikiama žinių apie seniausius patarlių užrašymus, nurodomi senieji rašytiniai šaltiniai, kai kada nusakoma ir visai neseniai užfiksuota situacija, kurios metu buvo pavartota patarlė. Antai prie patarlės *Katinas iš namų – pelės iš kampų* randame tokią pastabą: „Seniausias žinomas variantas yra rankraštiniame žodyne „Clavis Germanico-Lithvana“ (XVII a. antroji pusė).“ Kad ši patarlė neprarado aktualumo ir yra tebevartojama, rodo paaiškinimas: „Ne veltui sakoma: katinas... Kaip turėjo jaustis V. Landsbergis Islandijoje, išgirdęs apie savo „nusikalstamus darbus“ 6481(56)“ (p. 185). Patarlės *Visi keliai vedą į Romą* vienas iš variantų yra *Visi keliai vedė į Kėdainius*, kuris yra paaiškintas, jog „[p]olitikas Viktoras Uspaskichas šventė jubiliejų. Tą dieną visi keliai vedė... 7722(2/28)“ (p. 211–212).

Kalbantis su paremiologėmis paaiškėjo, kad ilgą laiką dirbant prie patarlių sisteminimo, taip pat atsirandant naujoms pasaulinėms mokslinio klasifikavimo tendencijoms kinta ir darbo specifika. Pastarojo tomo rengėjoms teko nelengva užduotis derinti abėcėlinį ir semantinį patarlių pateikimo principus. Pirmame patarlių ir priežodžių tome tarp jų dar buvo balansuojama, nuo antro tomo pirmenybė teikiama semantiniam principui (taip trečiame tome suformuoti *kito*, *kvailo* semantiniai laukai), tačiau gausūs, bet menkai varijuojančios leksinės sandaros tipai, taip pat patarlės, kurios savo leksika neįsilieja į ryškesnius semantinius laukus, pateikiama pagal abėcėlinį atraminį žodį. Sunkus darbas buvo redaguoti tipų antraščių vertimus, – reikėjo išgvildinti daug įvairių semantinių galvosūkių. Susidurta ir su kuriozinėmis situacijomis; pavyzdžiui, versdamos patarlę *Kalbi-*

ninkas tai ne darbininkas vertėjos pamanė, kad žodis „kalbininkas“ turėtų būti verčiamas kaip „lingvistas“ arba „filologas“⁴. Šis ir panašūs pavyzdžiai rodo, kiek įžvalgumo ir įgūdžių reikia turėti rengėjoms, kiek daug kartų joms tenka peržiūrėti šimtus puslapių tipologinių patarlių aprašų...

Aptariamas leidinys, aišku, pirmiausia skirtas mokslininkams. Kaip yra pastebėjusi Giedrė Bufienė, recenzuodama Wolfgango Miederio išleistą *Proverbs: A Handbook* (2004), „[g]yvuoja nuomonė, kad skirtingais šriftais mirgantis rimtas mokslinis tekstas, prikimštas skaičių, pavardžių, įvairiausių nuorodų ir išnašų, nebūtinai turi būti įkandamas nespecialistams: pastarieji teskaito populiarias knygeles“⁵. Recenzuojama knyga priklauso akademinėms leidinių kategorijai.

Lietuvių patarlių ir priežodžių sumanytojai kaip tik tokį tikslą ir turėjo – jie neketino leisti populiaraus leidinio. Manau, kad patarlių sąvadas yra svarbus ne tiktai paremiologams, bet ir kitų žanrų tautosakos, senosios religijos ir mitologijos tyrėjams, etnologams, svarbios informacijos jame ras ir kalbininkai, kultūrologai, istorikai, gal net psichologai ir edukologai, – patarlėse užfiksuotos įvairios kasdienio gyvenimo detalės, bendravimo taisyklės, perduodama žmogiška patirtis jiems tikrai pravers atliekant savus tyrimus. Be abejo, tvarkingai ir kruopščiai susisteminta medžiaga bus naudinga ir smalsiems tautosakos mėgėjams, jos brangintojams ir populiariojams.

Įvertinant tyrėjų jau nuveiktą didžiulį darbą ir žvelgiant į ant stalo gulinčius tris didelius, ryškiai raudonus patarlių tomus,

4 Dėkoju D a l i a i Z a i k a u s k i e n e i, pasidalijusiai mintimis apie patarlių leidinio rengimo specifiką ir sunkumus.

5 Giedrė Bufienė. „Knyga apie patarles visiems“, *Tautosakos darbai*, 2007, t. XXXIII, p. 303.

visada kyla minčių apie papildomas galimybes ir perspektyvas. Žinia, patarti kartais būna lengviau nei padaryti, bet pasidalyti idėjomis nėra blogai. Vartant storus patarlių tomus kai kada norisi, kad bent jau prie populiariesnių, daugiau variantų turinčių patarlių atsirastų ir jų semantikos paaiškinimai, nes dabar leidinyje yra pateikiami tik kartu su patarlėmis užrašyti pateikėjų komentarai. Sistemintojų ir rengėjų darbas, be abejonės, dėl to pailgėtų, bet leidinys su trumpais prasmių paaiškinimais taptų naudingesnis didesnei daliai visuomenės ir tyrėjų. Juk jei net dabar kai kurių patarlių prasmes ir kontekstą yra sunku suprasti, tai po kelių dešimčių metų tą paaiškinti gali būti sunku net ir paremiologams, jau nesusidūrusiems su tradicinės (agrarinės) visuomenės pasaulėžiūros, buities ir gyvenamosios realijomis.

Vis pilnėjant folkloro šaltinių lentynoms, norėtusi taip pat palinkėti, kad ateityje nepritrūktume mokslininkų, kuriems stori patarlių ir priežodžių tomai bus parankinės knygos, padedančios įtraukti lietuvių tautos kultūrinį paveldą į viso pasaulio žmonijos kultūros tyrimų lobyną. Labai svarbu, kad *Lietuvių patarlių ir priežodžių* tomuose skelbiamos patarlės ir su jomis susijusi papildoma informacija, tipų antraščių vertimai į užsienio kalbas yra prieinami ne tik tradiciškai popieriuje publikuotose knygose, bet ir virtualioje erdvėje – elektroniniame Lietuvių patarlių ir priežodžių sąvade (www.aruodai.lt/patarles). Kaip yra pastebėjusi D. Zaikauskienė, sukūrus patarlių ir priežodžių elektroninę bazę ir patobulinus paiešką, patarlių leidinio rengimas pasidarė lengvesnis, darbas spartesnis, o rezultatas – daug geresnis: dabar įmanoma „sugaudyti“ po visą kartoteką pagal skirtingus atraminius žodžius pasklidusius sinonimiškus tipus, taip pat kur kas lengviau parinkti lyginamąsias tipų sąsajas.

Be to, tai parankus šaltinis kiekvienam, besidominčiam patarlėmis ir ieškančiam konkrečios informacijos. Tuo teko įsitikinti ir man pačiai, kai rengiau leidinį apie lietuvių kalendorines šventes. Pakako gero pusdienio, kad visa reikalinga informacija būtų sukaupta ir beliktų tik išsirinkti iš kelių šimtų pavyzdžių pačius gražiausius ir tinkamiausius. Anuomet vien kartotekos vartymas būtų užėmęs visą savaitę! Yra paskaičiuota, kad elektroniniame patarlių tipų sąvade yra daugiau kaip 54 tūkstančiai tipų. Šis skaičius nėra pastovus, nes rengiant tipologinius aprašus patarlių tipai kartais yra sujungiami, kartais – skeliami.

Darbo pradžioje numatytos apimtys – išleisti penkis 50–70 autorinių lankų tomus, iš kurių pirmuosius keturis sudarytų tipologizuoti tekstai su tipų prasmių, meninių funkcijų, turinio ir formos ypatumų paaiškinimais, o penktame būtų pateikiamos įvairios rodyklės, žemėlapiai, rodantys kelių reprezentatyviausių tipų varijavimą, nuotraukos, faksimilės ir kita panaši medžiaga⁶ – tikrai jau bus viršytos, nes trijuose tomuose sudėtos patarlės tik pagal A–K atraminius žodžius. Šio didžiulio darbo vykdytojoms reikėtų palinkėti kantrybės, ištvermės ir... kad sąvado rengimas vyktų greičiau. Žinoma, darbo sparta nemažai susijusi ir su finansavimo problemomis. Turint daugiau lėšų fundamentinių knygų leidybai (turiu galvoje ne tik patarlių ir priežodžių, bet ir kitų žanrų tautosakos šaltinių leidybą), būtų galima įdarbinti daugiau tyrėjų ir taip užbaigti jau kelis dešimtmečius trunkančius tautosakos sisteminimo ir leidybos darbus. O tada pagaliau daugiau jėgų skirti ir išsamesniems tautosakos kūrinių prasmių, reikšmės visuomenei, meninių formų ir visų kitų aspektų analitiniam ir lyginamam.....

6 *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, t. 1, p. 7.

miesiems tyrimams. Būtų galima pritari mūsų žymiausio paremiologo profesoriaus K. Grigo dar 1998 metais publikacijoje, kurioje aptartos XX a. antrosios pusės paremiologijos problemos ir perspektyvos, išsakyta minčiai, kad patarlės per menkai studijuojamos kaip folkloristikos objektas, „jeigu folklorą, taigi ir patarles, suprasime kaip tradicinę kūrybą ir vieną iš sudėtinių kultūros istorijos komponentų“⁷. Neabejotina, kad patarlių ir priežodžių akademinio sąvado rengėjoms, dirbant sistemimo darbą, kilo ne viena įdomi mintis, kuria knietėtų ir tikrai vertėtų pasidalyti su kitais folkloro tyrėjais ar plačiąja visuomene. D. Zaikauskienė dar prieš gerą dešimtmetį yra aptarusi galimas tyrimų perspektyvas ir šiuolaikinei visuomenei aktualias, su patarlių vartojimu susijusias temas⁸. Apskritai kalbant, mes, lietuviai folkloristai, turbūt niekada neatsilikome nuo kitų kraštų šios srities mokslininkų darbštumu, įžvalgumu, bet per iki šiol nepadarytus sistemimo darbus mums vis pristinga laiko naujų idėjų sklaidai. Todėl visoms tomo rengėjoms belieka palinkėti rasti laiko ir mokslinių tyrimų publikacijoms. Jūsų įžvalgos visada labai įdomios ir aktualios tiek akademiniai visuomenei, tiek visiems bandantiems suprasti patarlės, nors ir trumpo kūrinėlio, bet minties talpumu ir išminties gilumu tikrai nenusileidžiančio kitiems tautosakos žanrams, prasmę ir reikšmę. Tai puikiai buvo įrodyta ir leidinio sudarytojoms, kitiems folkloristams besidžiaugiant šiuo leidiniu rudenį vykusiuose jo pristatymuose Lietuvos literatūros ir tautosakos institute ir

7 Kazys Grigas. „Šiuolaikinė paremiologija. Problemos ir perspektyvos“, *Tautosakos darbai*, 1998, t. VIII (XV), p. 134.

8 Dalia Zaikauskienė. „Išbandytos ir neišbandytos lietuvių patarlių tyrimo strategijos“, *Tautosakos darbai*, 2009, t. XXXVIII, p. 74–76.

Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje. Rengėjos papasakojo, kaip gyvai ištartas posakis spausdintu žodžiu sugula į leidinio puslapius, dalijosi paremiologinėmis įdomybėmis: kaip perprasti patarlės vaizdo motyvaciją, suvokti prieš kelis šimtus metų pasakytos patarlės idėją, kokius senosios pasaulėžiūros ir pasaulėjautos reliktus pavyksta užčiuopti, kurios patarlės savos, o kurios – bendras Europos tautų ar pasaulinis žodinis paveldas.

Laima Anglickienė

FOLKLORISTIKA SKAITMENINĖJE EROJE: NUO INTERNETINIO FOLKLORO IKI SKAITMENINIO ARCHYVO

Jau daugiau nei šimtas metų Suomijos mokslų akademija (*Suomalainen Tiedekatemia*), įsikūrusi Helsinkyje, leidžia knygų seriją *Folklore Fellows' Communications* (su trumpintai *FFC*), skirtą įvairioms folkloristikos temoms. Seriją pradėjus nedidelės apimties studijomis, daugiausia skirtomis pasakų tyrimams, ilgainiui temų ratas ėmė plėstis ir peržengė folkloristikos ribas – skelbiami ir antropologijos, sociologijos darbai. Plėtėsi ir geografinės mokslinių darbų ribos; pradėjus nuo kelių Europos tautų žodinio paveldo, vėliau imta skelbti studijas apie įvairių pasaulio šalių folklorą.

Neseniai pasirodė *FFC* serijos 316-asis leidinys, skirtas skaitmeninio amžiaus folkloristikai¹. Straipsnių rinkinio sudarytojai pažymi, kad „skaitmeninis folkloras“

1 *Folkloristics in the Digital Age*, eds. Pekka Hakamies and Anne Heimo, (*FF Communications*, No. 316), Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, Academia Scientiarum Fennica, 2019. – 181 p.